

İSMET ÖZEL VE PAUL CELAN'IN ŞİİRLERİNDE ŞEHİR İZLEĞİ

The City Metaper In the Lyrics of İsmet Özel and Paul Celan

Dr. Ahmet SARI*

ÖZET

Bu makalede Türk ve Alman şiirinde yirminci yüzyıla damgasını vurmuş iki önemli şairin şiirlerinde şehir izleği araştırıldı. Yazdıkları şiirlerde imgeyi çok seven, şiirsel müziği önemseyen, şiirlerinde duygusallığın çok yer aldığı bu iki şairin şiirlerinde şehir izleğinin izi sürüldü. Böylece biri Almanya'da biri de Türkiye'de olmak üzere birbirlerinden ayrı yerlerde yaşayan bu iki şairin yaşadıkları şehirlere karşı hissettikleri duygular ortaya çıkarılmış ya da şehir izleğinin genel olarak şiirlerine nasıl yansıdığı hususunda bir araştırma yapılmış oldu.

Anahtar Kelimeler: İsmet Özel, Paul Celan, Türkçe, Almanca, şehir, şiir.

ABSTRACT

In this article, the theme of city has been studied in the poems of two twentieth century eminent poets, one Turkish, one German. Both poets love to use imagery, musicality and emotions in their poems. Thus, how these techniques are reflected by these two poets, who lived in distant places, Germany and Turkey, to meet in some common aspects has been investigated.

Keywords: İsmet Özel, Paul Celan, Turkish, German, city, poem.

Bir ulusu ulus kılan temel özelliklerden biri hiç şüphesiz kültürdür. Kültürü olmayan bir ulus, yaşadığı topraklarda medeniyet olma ve medeniyet kurma şansına da sahip değildir. Sözlü ve yazılı olmak üzere ikiye ayrılabilen kültürün yazılı kanadı bir medeniyetin kökenini oluşturması bakımından çok büyük bir öneme sahiptir. Yazılı kültür, bir anlamda sözlü kültürün yazıya geçirilmesi anlamına gelirken, zamanla destanları, mitolojiyi,

* Atatürk Üni. Fen-Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

efsaneleri, bilmece-bulmacaları, diğer bir deyişle bir ulusu ulus kılan temel kültürel özellikleri de içinde barındırır. Genel anlamda edebiyat da sözlü/yazılı kültürün bir devamıdır ve ait olduğu topraklarda neşvünema bulur. Bir ulus her şeyden önce sahip olduğu toprak sınırları yani vatanı içinde bu sözlü ve yazılı kültürü şekillendirir. Bir ulusla bir yurt yan yana geldiğinde, o ulus, o yurdu zemin kılarak mutluluğunu, mutsuzluğunu, sevincini, hüznünü kolektif bir anlatış tarzıyla ifade eder ve bu, o yurt ve o toprağın sınırları içinde o ulusun kolektif bilincini oluşturur. Bir ulusun kolektif bilinci arasında hiç şüphesiz o ulusun sözlü- yazılı edebi kaynaklarının yeri yadsınmaz. Edebiyat da bir ulusun diğer kültür kaynakları gibi, ait olduğu topraklardan beslenir. Her yazar yazdıklarını bağlı olduğu toprakların karakteristik özellikleri ile şekillendirir. Bu her yazarın dağarcığında genel anlamda vatanının, özel anlamda ise bir şehrin gizli olduğu anlamına gelir. Eserde, özlenen ve yer yer dışa vuran bir bilinçaltıyla o şehir betimlenir. Şehir bu bağlamda bir yazarı, bir şairi fazlasıyla ilgilendirir. Yazar/şair şehri araştırır, yazdıklarında şehrin sözcüsü olur. Şehirden bir şeyler çıkarmaya çalışır, şehir yazar/şairi rahat bırakmaz, ilginç halleri ile yazar ve şairi yer yer hüzne ve mutsuzluğa, yer yer hayranlığa ve sevince boğar. Bir yazar/şairin bir şehre hayranlığı (Joyce-Dublin; Musil-Viyana), bir yazar/şairin şehirden nefreti (Thomas Bernhard-Viyana) basite alınmamalıdır.

Yeni ve postmodern roman ve anlatılar her şeyi ile mekânı yadsıdıkları ve mekânsız kıldıklarından onları dışta tutacak olursak, insanın dünyaya bağlı (irdisch) bir yaratık olması, onun bir mekânda oturma mecburiyeti dikkat çekicidir. Yerçekimi ile dünyaya bağlılık, oksijenin dünyada olması hasebiyle dünyanın dışında bir yerde ömür boyu yaşayamama güdüsü insanı dünyaya ve dünyada da ait olunan ülke topraklarına bağlı hale getirmiştir. Hatta bir yazarın kendi vatanının topraklarını kaleme alması bir yana, ait olduğu vatanının ikliminin, fiziki özelliklerinin, ekonomik ve sosyal durumunun bile yazarın yazdıklarına katkısı yadsınmaz. Yazarın yaşadığı topraklarda açık ve denizli bir yerde yaşaması ile kapalı ve dağlı yerde yaşamasının bile onun ruhunda ve yazdıklarında değişik etkiler gösterir. Açık ve kapalı mekânın insan ruhuna etkisi psikolojik olarak da bulgulanmıştır. Bu açık alanlarda yaşayan insanların psikolojik bakımdan korkulara sahip olmayacağı anlamına gelmez, çünkü açık alan korkusu olan “agorafobi”, kapalı alan korkusu olan “klostrofobi”nin bir anlamda zıddıdır. Hayatı boyunca deniz görmemiş, iklim olarak kapalı ve dağlık alanda hapsolmuş bir yazar/şairin şehre bakış açısı ile hiç dağ görmemiş, ömrünü denizin, martıların arasında geçirmiş bir yazar/şairin ait olduğu şehre bakış açısı arasında elbette farklılıklar olacaktır. Alpler gibi uçsuz bucaksız bir dağlık alanın Avusturya insanını nasıl boğduğu ve onların ruhunu nasıl kararttığı, klostrofobinin insanları nasıl da intihara sürüklediği Avusturya edebiyatındaki

metinlerde açıkça görülebilir. Thomas Bernhard'ın pentalojisi okunduğunda Dünya Savaşları'nın yanı sıra Alpler gibi uçsuz bucaksız bir dağlık alanın insanları nasıl soluksuz bıraktığı, Bernhard'ın ruhunda nasıl sıkışmışlık duygusu oluşturduğu açık bir şekilde görülebilir.

Yazar/şair-şehir bağlamı söz konusu olduğunda birbirinden ayrılmayacak ikililerin olduğu görülür. Natüralist sonrası edebiyatta büyük şehrin sorunsal olduğu göz önüne alınacak olursa bu dönemde modernizmin toplum hayatına sokulmasıyla birlikte edebiyat da sanayileşme, teknikleşme bağlamında büyük şehirden payını almıştır. Büyük şehir yabancılaşan toplumun değişen yeni yüzü olmuş ve klasik gerçekliğin zamanla ve çağlarla her akımda yeniden şekillenmesi ve evrilmesi gibi gerçekliğiyle, gerçeğiyle, ruhuyla, biçimiyle, yaşama tarzıyla, kendini ifade biçimiyle yeni gerçekliklere doğru açılmıştır.¹ Fin-de siecle döneminden başlayan ve yirminci yüzyılın ikinci yarısına kadar sarkan, insanlık tarihinin en hüzünlü dönemlerini yansıtan dünya savaşları döneminde poli-historik roman geleneğinin zeminini oluşturan, “Blut und Boden Literatur” kavramının da gösterdiği asfalta yani yere/zemine çokça bağlı olan edebiyat avangartlaştıkça yazarları, şairleri ve ressamlarıyla şehre daha da bağlanmış, şehri daha fazla ön plana çıkarmıştır. Hemen hemen her avangart yazar/şairin ve entelektüelin iyi-kötü, güzel, çirkin, sevdiği nefret ettiği şehirleri vardır. Kafka-Prag; Joyce-Dublin; Musil, Döblin, Bernhard, Wittgenstein-Viyana; Lawrence Durrell-İskenderiyye, Pamuk-İstanbul bunlara örnek olarak gösterilebilir ve hiç şüphesiz bu isimler daha da çoğaltılabilir.

Her yazarın/şairin eserlerinde olduğu gibi İsmet Özel'in şiirlerinde² de şehirler söz konusudur. Özel, şiirlerinde çoğu zaman genel anlamda “şehir” ve “kent” ismini kullanırken bazen de “Muşta Bir Güz İçin Prelüder” adlı şiirde Muş, “İki Kanat” adlı şiirde de Kastamonu şehrinin ismini açıkça vermiştir. İsmet Özel'in Söke'li bir polis memurunun altıncı çocuğu olarak Kayseri'de doğduğu unutulmazsa ilk ve orta öğrenimini Kastamonu, Çankırı, Ankara'da yapmış olması, bizi şiirlerinde elbette otobiyografik unsuru göz ardı etmememize sevk eder. “İstanbul'un Özel'in şiirlerindeki yeri nedir?” diye bir soru sorulduğunda, Özel şiirlerinde bu şehrin yerinin çok büyük olduğu kanaatindeyiz.

¹ Bkz. Prof. Dr. Ahmet Akyol, **Şiirimizde Büyük Şehir**, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları:210, Erzurum 1997, 235 s.

² Makalemizde İsmet Özel'in şiirleri için onun toplu şiirlerinin yayınladığı **Erbain** adlı şiir kitabından faydalandık. Bunun için bk. İsmet Özel, **Erbain –Kırk Yılıın Şiirleri-**, Şule Yayınları, İstanbul 1997, 124 s. Birkaç şiiri için de Oğlak Yayınları'nın İsmet Özel'in bütün şiirlerini dört kitap halinde yayınladığı kitaplardan faydalandık.

İstanbul, Özel'in şiirlerinde açık isim olarak "Demangeaison"³ adlı şiirde geçer. Orada da İstanbul'a olumsuz anlam yüklenmiştir.

(...).Birden Dürin
Chopin'in yedi numaralı valsiyle
balkonda belirdi
cildi çürüyen İstanbul'un üstünde korkulu göz
sonbahar üssüne çöktü. Süsünden öldü şehir
hüznünden oldu.(D. s.32)

Özel'in yıllara göre tasnif edilmiş şiirlerinde ilk şehir kavramı "O Bağımsız Dağların" adlı şiirde gün yüzüne çıkmaktadır. Lirik ben bu şiirde şehrin köprülerinden geceleyin kimin geçtiğini sorar:

(...) kimdi o bilinmez yapının taşları sırtında
gece gibi geçti köprülerinden şehrin. (OBD⁴,s.28.)

"Bir Ağrı Yakıldıkça Sevilmeli" adlı şiirde de lirik ben bir çocuğun şehrinin yüzünün varoşlarına çarptığını dillendirir:

(...) ürker herkes üşümüş bir anahtar olagelmekten
bir çocuğun şehri çarpar yüzümün
varoşlarına.(BAYS. S.65)

İsmet Özel'in Toplu Şiirleri'nden Oğlak Yayınları tarafından ayrı basılmış "Evet, İsyân"⁵ adlı şiir kitabının ilk şiiri olan "Partizan"da da şehir imgesine rastlanır. Lirik ben bu şiirde şehrin kabaran bir çarpıntı olduğunu düşünmektedir:

(...) Kabaran bir çarpıntı oluyor şehir.(P. S.11)

Aynı şiirde şehir izleği yeni imgelerle devam eder:

(..) kabaran bir çarpıntı oluyor şehir
uyusam bir dağın benimle uyuduğu oluyor
her gün şehrin ortasında bir ergen ölüyor (P.s.12)

³ İsmet Özel, **Of Not Being A Jew**, Şule Yayınları, İstanbul 2005, 150 s.

⁴ İsmet Özel, **Geceleyin Bir Koşu**, Bütün Şiirleri/1, Oğlak Yayınları, İstanbul 1994, 70 s.

⁵ İsmet Özel, **Evet, İsyân**, Oğlak Yayınları, İstanbul 1994, 84 s.

Lirik ben aynı şiirde şehrin uğultusundan şikâyet etmekte ve ondan kurtulmak istemektedir:

(...) artık ellerimi bu rahlelerden ayırsam
boyunbağımın ve gülüşümün o kirli
rahatlığından, yırtık uğultusundan şehrin.(P. 15)

“Çağdaş Bir Ürperti” adlı şiirde de şehir izleği görülür. Lirik ben düşüne ay resimlerini alarak hüznü bir şekilde bir yerlere doğru ilerlemektedir:

(...) anarak buruşuk memelerini bezgin günlerin
geçiyordum hüznün arkalarından
düşümde şehrin ahengini bozan ay resimleri
ve geceyi korkutarak durduran
tasarımlar.(ÇBÜ. S.17)

Lirik ben aynı şiirde gittiği yerde asfaltın bittiğini, orada römorkların, kalay ve manganezin şehrin yapısını olumsuz etkilediğini dillendirmektedir:

ki asfalt orada
bitiyordu
orada römorklar
kalay ve manganez ölüleri
şehrin derin iskeletini sarsıyordu.(ÇBÜ. S.18)

“Bir Devrimcinin Armonikası” adlı şiirde de şehir izleğine rastlanır. İnsanların şehre indirdikleri bakraçlar lirik ben tarafından uydurma bulunur:

nasıl birer suç çağrışımıydı dünyada
adamlar, kadınlar şehre indirdikleri bakraçları
ne kadar uydurma (BDA. S.24)

“Kan Kalesi” adlı şiirde de lirik ben yalnızlıktan ıstırap çekmektedir. Şehre sonsuz yalnızlığıyla girdiğini şu mısralarla bizlere vermektedir:

(...) saçlarıma bin küsur yalnızlığı takıp
girdiğim şehre
insan varlığımızdan tuhaf tohumlar bıraksam (KK. S.31)

“Sevgilim Hayat”ta hayat, şehre başak ve militan ruhlar ekler:

tomarla muştuyu omuzlayarak genç adamlar
polisine sevmeyişi genç adamlar sokaklarda
patronları kudurtan gazeteler satarlardı.
Ey şehre başaklar:
militan ruhlar ekleyen hayat!(SH.108)

İsmet Özel şiirinde şehrin isminin belli olduğu birkaç şiirlerden biri olan
“Muşta Bir Güz İçin Prelüdlar”de lirik ben beyaz bir şiir yazmak için hazırlanır.
Güz ve Muş yeni bir şiirin oluşmasını sağlar:

kirpiklerimin ucundaki bulutlar
Muş'ta güzün artık son kelimeleridir
yüzümde serin soluğunu duyuyorum dünyalı meleklerin
kar düşmeye başladı tepelerimize
beyaz bir şiir için artık
tüfeğimi doğrultuyorum. (MBGİP. S.115)

“Yıkılma Sakın” adlı şiirde lirik ben ‘gökle barışkın yaşamaya alışmıştır’.
Ne yazık ki kuşları, sokakları ile kendilerine ait olan şehir uzaktır:

bu yürek gökle barışkın yaşamaya alışmış bir kere
ve inatla çevrilmiş toprağın çılgarına
yazık ki uzaktır kuşları sokaklarıyla bizim olan şehir
ama ancak laneti hırsla tırpanlayamamak koyuyor insana.
(YS. S.131)

“Kalk Düğüne Gidelim” adlı şiirde şehir üzgün, kara, ayaklanmaya
hazırdır:

Bir şehrin uzak semtleri gibi gözlerin
üzgün, kara, ayaklanmaya hazır.”(KDG. S.140)

Lirik benim tecrit edildiği ya da bilerek ayrıldığı inziva hayatından, yüksek
yerlerden birileri tarafından değil de kendi isteği ile inme olgusu ve şehre gelişi
(Of Not Being A Jew) “Mazot” şiirinde de görülür. Yalnız bu şiirde lirik ben
‘esmer ve dökük yüzü ile dağlardan neden döndüğünü’ sorgular:

”şehre neden
esmer ve dökük yüzümle döndüm dağlardan

kar vakti tarlaları kımıldatan soluğum
niyedir sarmalasin vites dişlilerini
defneler, nakışlar yok
alnımda neden.” (M. S.144)

Dağdan şehre inmenin zorlukları vardır. Lirik ben şehrin bedenlerini leşlerin koruduğunu bilmektedir. ‘Sağır yamaçlardan, dağlardan’ inerken alışkanlıklarını ve kıyafetlerini değiştirmek durumundadır, bunu da bilmektedir:

sabahın köründe kalkan tirendeki nefret
hergün aynı kalafat yerine çekilmenin nefreti
bunları
bütün bunları biliyorsun
dağlardan dönüyorsun o sağır yamaçlardan
çevik bacaklarını getiriyorsun, ne çiçek ne de ninni
boz şayaktan potrun dağlarda ne güzeldi
şehre varınca artık meşinler giymelisin. (P. S.145)

“Kanla Kirlenmiş Evrak”ta lirik ben, hayatı hakkında karanlık sözler yazmaktadır. Şehrin beyni paslıdır bu şiirde, gece arsızca onun puslu beynine kükremektedir:

Karanlık sözler yazıyorum hayatım hakkında
ve rüzgar buruşturuyor polis raporlarını
kadınlar fazlasıyla günaha giriyorlar
bazı solgun gömleklerin çözükle düğmelerinden
çelik tırpan gibi silkeleniyor çocuklar
denizin satırları arasında
gece arsızca kükrüyor paslı beyninde şehrin
küfre yaklaştıkça imanım artıyor. (KKE. S.160)

“Propaganda” adlı şiirde lirik ben şehrin kasıklarına yaslanır ve kafa kemiklerini eritinceye kadar düşünür.

Gördüm
gözlerinde zindanlarla bana baktıklarını
düşündüm yaslanarak şehrin kasıklarına
düşündüm kafa kemiklerimi eritinceye kadar. (P. S.166)

“Tahrik” adlı şiirde lirik ben efsaneden kovulmuştur. Şehir yine yağmurludur:

Bırakın ince kavak seslerini şehrin içinde
paralar yaşlı kızların koynunda yatarken
bırakın köprülerin üstünde yağmur
ve basma perdelerden lanet bize.(T. s.166)

“Esenlik Bildirisi” adlı şiir tam bir şehir öcü içerir. Bir şehre karşı nefret ve ondan alınmak istenen oç ancak bu kadar sert bir dille anlatılabilir:

Bir şehrin urgan satılan çarşıları kenevir
kandil geceleri bir şehrin buhur kokmuyorsa
yağmurdan sonra sokaklar ortadan kalkmıyorsa
o şehirden öc almanın vakti gelmiş demektir. (EB. S.173)

Şehre ve şehrin insanına en sıkı eleştiriler “Üç Firenk Havası”ndan “Ölüm Cantabille”de⁶, lirik bene kaba ve solgun kâğıtlar sunan şehrin insanlarına gelir.

...bir gebe kısrakla kaçardım derin ormanlara
güneşin zekasıyla doymak isterdim
kaba solgun kâğıtlar sunardı
şehrin insanı bana
şehrin insanı, şehrin insanı, şehrin
kaypak ilgilerin insanı, zarif ihanetlerin. (ÖC. S.42)

Lirik ben, şehri dünya üstüne kapatıp bırakmıştır, şehir ve şehrin insanına alevden kelimeler yağdırılmaya devam edilir:

O gün bu gün, şehri dünyanın üstüne kapatıp bıraktım
kapattım gümüş maşrapayla yaralanmış ağzımı
ham elmalar yemekten göveren dudaklarım
mırıldanmasın şehrin mutantan ve kibirli ağrısını
...
Eylesin neyleyecekse şehrin insanı

⁶ İsmet Özel, **Celladıma Gülümserken Çektirdiğim Son Resmin Arkasındaki Satırlar**, Oğlak Yayınları, (Bütün Şiirleri:4), İstanbul 1994, 50 s.

şehrin insanı, şehrin insanı, şehrin
bozuk paraların insanı, sivilcelerin. (ÖC. s.43.)

“Ölüm Cantabile”deki şehrin insanları, olup bitenleri ‘hiçbir ayetten anlamayacaklardır’. Bunlar pahalı zevklerin ve ucuz cesaretlerin insanlarıdır.

...tanrıların ölümünü bir üstlenen çıkınca
ama neler olup bittiğini hiçbir ayetten
hiçbir vakit anlamayacak şehrin insanı
şehrin insanı, şehrin insanı, şehrin
pahalı zevklerin insanı, ucuz cesaretlerin.(ÖC. s.205)

Şehrin insanlarından sonra şehir ahalisine ilişkin şiirler devam eder. “Dişlerimiz Arasındaki Ceset” adlı şiirin ağırlıklı teması ve yinelenen nakaratı ‘şehir ahalileri’dir. Kara şemsiyeli, kapçıklı, evraklı, örtü sever, çığlıkları büyüten, yere tükürülmeyen yerler sahibi, katliamları sinsi sinsi kınayan, yaşamayı tekdüze addeden ahalilerdir bunlar. Bu şehir ahalileri için lirik ben kimden hayır dileyeceğini, kimin bu ahaliyi doğru yola götüreceğini bilememektedir.

Biz şehir ahalisi, üstü çizilmiş kişiler
kalırız orada senetler, ahizeler ve tren tarifesiyle (DAC.
S.228)

İsmet Özel’in “Erbain” haricinde son çıkardığı “Bir Yusuf Masalı”⁷ adlı kitabındaki şehir izleği de diğer kitapların izleklerinden farklı değildir. “Bir Yusuf Masalı” adlı şiir kitabında yer alan “Münacat” adlı şiirde lirik ben gençtir, şehrin yatık raksından incinir, şehir lirik beni rahat bırakmaz:

Gençtim işte
şehrin o yatık raksından incinen yine bendim
gelip bana çatardı o ruh tutuşturucu yalgın
onunla ben
hep sevişecek gibi baktık birbirimize. (M. s.8)

Şehir bir anlamda bu şiirlerde de olduğu gibi bir sürgün yeridir, ‘pıtraklı bir diyardır’.

⁷ İsmet Özel, **Bir Yusuf Masalı**, Şule Yayınları, İstanbul 2004, 63 s.

Bir kez öpüşebilseydik dünyayı solduracaktık
oysa bu sürgün yeri, bu pıtraklı diyar
ne kadar korkulu yankı bulagelmiş gizlerimizde.(M. s.9)

“Sebeb-i Telif” isimli şiirde gidilmedik şehre özlem vardır:

Kokusu gitmediğimiz şehirlerin önceden
bir baş dönmesiyle kabarıyor hafızamızda
sonra ayrılıklar düşüne dalıyoruz
bize ait olan ne kadar da uzakta. (ST. s.14)

“İki Kanat” adlı şiirde şehrin Kastamonu olduğu açıktır. “Demangeaison” şiirinde şehir İstanbul ve ona yüklenen anlam da olumsuzdur. Bu şiirde İstanbul’un cildi çürüyen bir betimlenişidir. Süsünden ölen ama hüznünden olan bir şehir izleği görülür:

Cildi çürüyen İstanbul’un üstünde korkusuz
sonbahar üssüne çöktü, süsünden öldü şehir
hüznünden oldu. (D. 32)

“Of Not Being A Jew” şiirinde şehir Tefik Fikret’in “Siste Söyleniş” adlı şiirinde olduğu gibi kaltak birine benzetilir. Kent-kaltak imgesi böylece Fikret’ten sonra Özel’in de kullandığı imge olma özelliğini taşır:

Göklerin çökeltisinden başkaca soy
toprağın tortusundan gayrı hısım bilmeksizin
iniyorum kirli eteklerine
beni emziren kaltak şehrin. (ONBAJ. s.11)

Bu kaltak-şehrin vasıfları şiir okundukça belirgin bir hal alır. Lirik ben bir geçide geldiğinde buranın ‘yeniden bir liman şehri’ olduğunu söyler:

Yine bir geçittem, yeniden bir liman şehri bura
eskilerin tayfası yine hep buradalar. (ONBAJ. s.12)

Buraya kadar ifade ettiklerimizi toparlayacak olursak Özel’de şehir bazen biyografik özellikler dahilinde isim alırken, bazen da “şehir” ismi gizlenir. Bize sadece onun sıfatlarla süslü hali ve vasıfları verilir. İsmet Özel’de “gerçek ve

kurmaca kent”, “gerçek ve hayal kent” ayrımı da dikkat çeker. Adı geçen ve gerçekte ‘cildi olan’ şehirleri saydık yukarıda, bir de Özel’in şiirinin temelini oluşturan yürüyen, kovulan, lanetlenen, yüksek bir yerlerden vadilere doğru indirilen, arayışları olan, bir ideal ardından yekinen lirik ben’in üstüne üstüne gitmeye çalıştığı şehirler vardır. ‘İthaki’, ‘Maçin’ böylesi şehirlerdendir. “Of Not Being A Jew” adlı şiirinde lirik benin indiği ve katil kuleli, maktul minareli, taraçalı, bahçeli ve şiirin ortalarında vaşağıyla geldiği şehir, bir liman şehridir. İsmet Özel’in şiirlerinde betimlediği şehir yukarıda da yinelediğimiz gibi lirik benin genelde yüksek yerlerden (buna peygamber gibi dağa çekilme, meczup gibi ruhunu dinlendirme ve yazı yazma için inzivadan) indiği ama indirilmediği, gerçek ve hayal kent olma özelliği doğrultusunda, hayalse lirik benin yılmadan ardından koştuğu, ona ulanmak için kendini feda ettiği bir şehir; gerçekse kaltak, adı bile söylenmeye değmez ve genelde olumsuz, lirik beni rahat bırakmayan, onu rahatsız eden, onu tırmalayan kötü sıfatları hak eden bir şehirdir. Bu şehirler haricinde isimleri belli olan Adapazarı, Muş, İstanbul baba mesleği yüzünden çocukluğun zoraki olarak geçtiği yerlerdir. Bu yüzden de şiirde şehrin geçtiği her mısra ve dizede çocuk kelimesi şehir kelimesinin yanında yer alır.

Bir de karşılaştırmalı çalışmamızın diğer kanadını oluşturan Paul Celan’ın şiirlerinde şehrin nasıl işlendiğini görelim. Paul Celan’ın ele aldığımız ilk şiir kitabı, Almanca “Mohn und Gedaechtnis” adlı bir kitaptan Türkçeye çevrilmiş olan “Haşhaş ve Bellek”⁸ adlı şiir kitabıdır. Bu kitabın daha ilk şiiri olan “Çölde Bir Şarkı”da Akra, şiiri taşıyan temel vurgu özelliğini oluşturur:

Akra diyarında bir çelenk örüldü karaşın yapraklardan
orada sürdürdüm karayağz atı dört bir yana ve saplamaya
çalıştım
kılıcımı ölüme. (ÇBŞ. S.7)

Lirik ben, Akra diyarında meleklerin öldüğünü ve Tanrının da gözlerinin bu diyarda kör olduğunu dillendirir:

oysa ölüydü melekler ve gözleri kördü Akra diyarında
Tanrı’nın. (ÇBS. S.7)

⁸ Paul Celan, **Haşhaş ve Bellek**, (çev: Gertrude Durusoy, Ahmet Necdet), Broy Yayınları, İstanbul 1994, 93 s.

Yine “Marianne” adlı şiirde, daha önceki şiirde Akra şehrinde olduğu gibi Babil şehri seçilerek mistik ve dinsel göndermeleri olan şehirler seçilmeye devam edilir:

Saçında leylak yok, yüzün bir ayna parçası.
gözden göze geçer bulut, Sodon'un geçmesi gibi Babil'e (M.
s.10)

“Saçların Denizin Üzerinde” adlı şiirde lirik ben, övdüğü sevgilisinin saçlarının rengini, güneye doğru sürüklendiği şehrin rengine benzetir:

Saçların da süzülür altın rengi ardıçla denizin üzerinde.
beyazlaşır onunla, ardından boyarım onları taş mavisine:
en son güneye doğru sürüklendiğim kentin rengidir
bu...(SDÜ. S.14)

“Denizden Gelen Taş” adlı şiirde de kent izleği görülür:

Belki de yükseltir onu havadaki kentin kapısında bir gece
rüzgarı,
onun doğu gözüdür açar ona, yattığımız evin üzerinde,
ağzının kenarında bir deniz karanlığı ve saçında Hollanda
laleleri. (DGT. S.26)

“Fransa'yı Anarken” adlı şiir başlığından da anlaşılacağı gibi Fransa'yı, Paris'i konu alan bir şiirdir:

Sen, benimle düşün: Paris göğünü, o iri güz
çiğdemlerini...(FA. S.27)

“Gece Işını” adlı şiirde de Roma şehri şiirde bir şehir izleği olarak yer alır:

Roma'daki düşlerimizin yatağı gibi dalgalar var etrafında;
(GI. S.30)

“Hiçkimse'nin Gülü”⁹ adlı şiir kitabında da şehir izleğine rastlanır. Bu kitapta yer alan “Oniki Yıl” adlı şiirde bir şehir olarak Paris anılır:

...senin

⁹ Paul Celan, **Hiçkimse'nin Gülü**, (çev:Gertrude Durusoy, Ahmet Necdet), Artshop Yayıncılık, İstanbul 2006, 80.s.

*Paristeki ev-ellerinin
kurban olduğu yer. (OY.s.15)*

Celan'ın şiirlerinde başlık olarak seçilmiş şehir isimleri de vardır. "Tübingen, Ocak" adlı şiirde Tübingen şehri, "Sadagora Yakınlarındaki Çernovitli Paul Celan Tarafından Empres Pontoise'da Söylenen Bir Külhanbeyi ve Hırsız Türküsü" adlı şiirde Paris metin içinde geçmemesine karşın şiirin başlığında yer almıştır. "Sirk ve Kale Öğleden Sonra" adlı şiirde Brest kentine gönderme yapılır:

Brest kentinde alev halkalar önünde,
Kaplanın sıçradığı çadırda tam,
Ey Sonsuz, türkü söylendiğini duydum, (SVKÖS. s.49)

"Birlikte" isimli şiirde de Paris ve Toskana şehirleri yer alır:

Seninle
Peuple
de Paris.
(...)
...unutulmayan gezgin kent
Senin de Toskana usulü kalbinde yer tutmuş. (B. s.57)

"Her Şey Farklıdır" adlı şiirde de Prag söz konusu edilir:

(...) senin düşüncenin Prag'a taşıdığı,
mezara, mezarlara, yaşama. (HŞF. S.71)

Paul Celan "Zaman Kırmızısı Dudaklarla"¹⁰ adlı şiir kitabında da şehir izleklerine yer verir. "Burası" adlı şiirinde bilinmeyen bir kentten söz edilir:

Burası-bu kent demektir,
Senin ve bulutun egemenlik kurduğu,
Onun akşamlarından bizlere doğru.(B. s.43)

"Schibboleth" adlı şiirde de Viyana ve Madrid izleklerine rastlanır:

¹⁰ Paul Celan, **Zaman Kırmızısı Dudaklarla**, (çev:Gertrude Durusoy, Ahmet Necdet), Broy Yayınevi, İstanbul 1996, 65 s.

(...)
Düşün o esmer
çifte kırmızıyı
Viyana'da ve Madrid'te.(S. s.61)

Paul Celan'ın "Dil Kafesi"¹¹ adlı kitabında da şehir izlekleri dikkati çeker. Bu kitapta da metinde yer almadan sadece başlıklarda kendine yer edinen şehir isimlerinin yanında (Köln, Am Hof, s.37) "Fakat" gibi şiirlerde Cenevre gibi şehirlere gönderme yapan şiirler yer alır. "Fakat" adlı şiirde lirik ben Cenevre'de kuğuların uçtuklarını ama kendisinin bunu görmediğinden yakınır:

(...)
Kuğular,
Cenevre'de, uçmuşlar, ben görmedim,...(F. s.42)

Sonuç olarak, makalemizin Giriş bölümünde de dillendirdiğimiz gibi şairin, yaşadığı çağla ve ait olduğu topraklarla sıkı bir bağı vardır. Edebiyat zaten kaynağını ve kökenini bu zeminden ve yerden alır. Şair de bir çağda ve bir yerde yaşamak zorunda olduğundan onun içinde yaşadığı zamanı ve yeri (aura) metinlerine kanalize etmeme gibi bir lüksü yoktur. Bu ortam, bu "niveau" yazarda bilerek ya da bilmeyerek metnin zeminini oluşturur. Bir zemine oturmayan, mekândan ve zamandan uzak kılınmaya çalışılan metinlerde (postmodern metinlerde) bile dağıtılmış, parçalanmış bile olsun yerlem büsbütün metnin kendisinden uzak kılınmaz. İsmet Özel ve Paul Celan'ın 20. yüzyıl şairleri oldukları düşünülecek olursa, onların da ait oldukları bir milletin, bir ırkın, bir ulusun, bir devletin olduğu yadsınamaz. Elbette bu iki şairin her şeyden önce bir şair olarak yaşadıkları çağda kaleme aldıkları sayısız şiirlerde şehir isimlerini dillendirmemeleri beklenemezdi. İsmet Özel'in ve Paul Celan'ın toplu şiirlerinde bu bakımdan birçok şehirlerin adı geçer. İsmet Özel kendi yaşantısında çok büyük öneme sahip olan ve içinde büyüdüğü ve serpildiği şehirleri, Muş'u, Kastamonu'yu, İstanbul'u şiirlerinde açıkça dillendirir. Paul Celan da İsmet Özel gibi yaşantısını şekillendirdiği ve kendi yaşantısında çok önemli yerlere sahip olan şehirleri, Paris'i, Cenevre'yi, Berlin'i şiirlerine izlek olarak alır. İsmet Özel'de Paul Celan'dan farklı olarak lirik benin kendi içsel yolculuğunu tamamlamak için uzun yolculuklara çıktığı daha çok Kadim Yunan şehirlerine (kent) atıflar görülür. İthaki, Maçın bu gibi kentlerden bazılarıdır. Paul Celan ise Yahudi olduğundan dolayı ağırlıklı Kitabı Mukaddes

¹¹ Paul Celan, *Dil Kafesi*, Broy Yayınevi, İstanbul 1999, 65 s.

okumalarından dolayı şiirlerine Yahudi temalarını ve bununla birlikte bu terminolojiye ait olan şehirleri aktarmayı seçer. Akra, Babil v.s gibi şehirler şairin yazdığı şiirlerde referans noktası olurlar. Şair içinde bulunduğu ve Yahudiler için karabasan haline gelmiş 20. yüzyılın, hele de Dünya Savaşları dönemi insanların –özellikle Yahudilerin- çektikleri azabı ve çileyi eski semavi metinlerin anlatılarına aktararak günümüze o hüznü ve olguyu taşımaya çalışır.

KAYNAKLAR:

- ÖZEL, İsmet. **Erbain –Kırk Yıllık Şiirleri-**, Şule Yayınları, İstanbul 1997.
- _____ **Geceleyin Bir Koşu**, Oğlak Yayınları, İstanbul 1994.
- _____ **Evet, İsyân**, Oğlak Yayınları, İstanbul 1994.
- _____ **Of Not Being A Jew**, Şule Yayınları, İstanbul 2005.
- _____ **Celladımın Gülümserken Çektirdiğim Son Resmin Arkasındaki Satırlar**, Oğlak Yayınları, İstanbul 1994.
- _____ **Bir Yusuf Masalı**, Şule Yayınları, İstanbul 2004.
- CELAN, Paul; **Haşhaş ve Bellek**, Broy Yayınları, İstanbul 1994.
- _____ **Hiçkimse'nin Gülü**, Artshop Yayıncılık, İstanbul 2006.
- _____ **Zaman Kırmızısı Dudaklarla**, Broy Yayınevi, İstanbul 1996.
- _____ **Dil Kafesi**, Broy Yayınevi, İstanbul 1999.
- _____ **Mohn und Gedächtnis**, DNA, Stuttgart 1994.
- AKYOL, Ahmet. **Şiirimizde Büyük Şehir**, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları:210, Erzurum 1997.